

УДК 343.140.02

І. Л. Чернега

НАЛЕЖНИЙ СУБ'ЄКТ ЗБИРАННЯ ЯК ГАРАНТІЯ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ

Щоб можна було використати дані, отримані протягом кримінального провадження, як докази, ці дані повинні відповідати низці критеріїв, які називають властивостями. Законодавець виділяє дві обов'язкові властивості: належність (ст. 85 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)) і допустимість (ст. 86 КПК). Деякі вчені виділяють окремими властивостями також достатність, достовірність [1, с. 62], недостовірність тощо. У ст. 94 КПК України закріплено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожен доказ із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Однак ми вважаємо вірним рішення законодавця щодо визначення властивостями лише допустимості й належності, оскільки достовірність є критерієм, якому повинні відповідати фактичні дані, щоб у подальшому набути статусу доказів, пройшовши процедуру відповідного оформлення. Про достатність доцільно говорити лише як про суб'єктивне поняття, оскільки цей критерій застосовується лише під час оцінки певної сукупності доказів і лише для прийняття конкретного процесуального рішення, здебільшого остаточного, однак аж ніяк не протягом усього кримінального провадження.

Розглядаючи конкретно допустимість як властивість, необхідно звернути увагу на її критерії. Не існує конкретного нормативного регулювання цих критеріїв, а отже, учені також не мають єдиної точки зору щодо їх кількості. О.С. Степанов пропонує вважати критеріями, які визначають допустимість доказів, такі:

- докази повинні бути отримані в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством України;
- докази мають бути отримані компетентною посадовою особою, правомочною проводити в конкретній справі процесуальні дії;
- докази в справі повинні бути отримані із джерел, визначених у ч. 2 ст. 65 КПК України;
- під час фіксації проведення й результатів слідчої дії має бути дотримано всіх умов закону;
- інформація повинна містити не здогади й припущення, а фактичні дані: відомості про факти й обставини, які підлягають доказуванню в конкретній кримінальній справі [2, с. 8].

Т.В. Лукашкіна та М.М. Стоянов мають власну думку щодо критеріїв допустимості доказів:

- отримання доказів суб'єктами, які уповноважені на це законодавством;
- отримання доказів із належного джерела;
- дотримання належної процедури отримання, збирання доказів і фіксація відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства [3, с. 249–252].

Розглянувши ці думки науковців, можна зробити висновок, що основою допустимості доказів є отримання їх із належних джерел, які названо в ч. 2 ст. 84 КПК України; збирання суб'єктом, який має на це повноваження; дотримання вимог законодавства й належне оформлення відповідних процесуальних дій у формі, визначеній законодавцем. Метою нашої статті є дослідження повноважень сторін кримінального провадження зі збирання доказів та умов, яких вони повинні дотримуватися для забезпечення допустимості зібраних доказів.

Чинний КПК України в ст. 93 наділяє правом збирати докази сторони кримінального провадження. З боку сторони обвинувачення це слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор та оперативні підрозділи.

Якщо говорити про слідчого як суб'єкта збирання доказів, то в цій сфері він є найбільш дієвим учасником, оскільки може не лише самостійно збирати докази шляхом проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (п. 2 ч. 2 ст. 40 КПК України), а й доручати проведення таких дій відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України). Слідчий вважатиметься належним суб'єктом лише за умови дотримання правил підслідності, закріплених у ст. 216 КПК України, у якій зазначено, що досудове розслідування кримінальних проступків і злочинів здійснюється слідчими органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, які здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, державного бюро розслідувань та щодо певних категорій злочинів (ст. ст. 209, 384–388, 396 КПК України), слідчим того органу, до підслідності якого відноситься злочин, у зв'язку з яким почато досудове розслідування. Керівника органу досудового розслідування можна вважати належним суб'єктом збирання доказів лише у випадках, коли він має право користуватися повноваженнями слідчого. Це право закріплено в п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України.

Можливість слідчого доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам наділяє їх відповідними правами й обов'язками щодо збирання доказів. Закріпивши в ч. 1 ст. 40 КПК України положення про те, що певні оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, законодавець тим самим дає зрозуміти, що належність оперативних підрозділів як суб'єктів збирання доказів визначається письмовим дорученням конкретної службової особи.

Прокурор, будучи самостійним у своїй процесуальній діяльності, здійснює повноваження в конкретному кримінальному провадженні за призначенням керівника відповідного органу прокуратури. Відповідно, його належність як суб'єкта збирання доказів у конкретному провадженні визначається його призначенням для здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням у цьому провадженні. Він уповноважується починати досудове розслідування, доручати проведення досудового розслідування органу досудового розслідування, доручати слідчому, органу досудового розслідування, відповідним оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 36 КПК України). Можливість давати подібні доручення робить його суб'єктом збирання доказів, однак опосередковано, оскільки в цьому випадку він дає вказівки на проведення

певних процесуальних дій, у результаті яких може бути отримано інформацію, яку в подальшому може бути використано як доказ. За необхідності прокурор також має право особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії, що дає йому змогу збирати докази й бути належним суб'єктом. Слід зазначити, що для проведення негласних слідчих (розшукових) дій прокурор повноважень не має, він вправі лише отримати протоколи про їх проведення та вжити заходи щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати в кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України), при цьому він також виступає належним суб'єктом збирання доказів.

До сторони захисту чинний КПК України відносить підозрюваного, обвинуваченого, захисника й законного представника (ст.ст. 42–45). Підозрюваним є особа, якій у порядку, визначеному законодавством, повідомлено про підозру, або особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Обвинувачений – особа, обвинувальний акт щодо якої передано до суду в передбаченому законом порядку. КПК України 2012 року дещо розширив права підозрюваного та обвинуваченого в галузі доказування. Раніше, згідно зі ст. ст. 43, 43-1 КПК України 1960 року, підозрюваний, обвинувачений мали право подавати докази, а згідно з п. 13 ч. 2 ст. 48 захисник мав право збирати відомості про факти, які могли використовуватися як докази в справі, проте ці відомості набували статусу доказів лише у випадку приєднання їх до справи уповноваженою на те особою – слідчим, прокурором, дізнавачем, судом. Пункт 8 ст. 42 чинного КПК України дає право стороні захисту не лише подавати, а й збирати докази. Вважаємо, що ця позиція є неоднозначною, оскільки питання належного оформлення таких доказів залишається відкритим, крім випадків залучення експерта (ч. 2 с. 243 КПК України) та реалізації свого права на отримання доступу до речей і документів (ст. 159 КПК України). Підозрюваний, обвинувачений, захисник можуть ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій шляхом подачі клопотання слідчому, прокурору. Задоволення цього клопотання залишається на розгляд слідчого, прокурора. Виходячи із цього, вважаємо, підозрюваний, обвинувачений, захисник буде належним суб'єктом збирання доказів лише у випадках залучення експерта та реалізації свого права на отримання доступу до речей і документів, оскільки під час звернення до слідчого, прокурора для проведення певних процесуальних дій належним суб'єктом буде все ж таки слідчий, прокурор, тому що саме він вирішує питання про їх проведення. Представляючи наявні в стороні захисту докази, оцінка їх і вирішення питання про залучення до провадження все одно залишається на розгляд уповноваженої посадової особи.

Говорячи про суб'єктів збирання доказів, слід згадати потерпілого. Як відомо, КПК України дає йому право подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (п. 3 ч. 1 ст. 56). Вважаємо цю норму не зовсім точною, оскільки для того, щоб відомості про факти набули статусу доказів, вони повинні відповідати певним критеріям допустимості, тобто їх повинен зібрати, відповідно до норм законодавства, з належного джерела належний суб'єкт та відповідним чином оформити їх, а якщо навіть законодавець і наділив потерпілого правом збирати докази, то він не може його належними чином оформити та залучити до провадження, це може зробити лише уповноважена особа, спершу перевірівши й оцінивши відповід-

ні відомості. Вважаємо, у такому випадку належним суб'єктом збирання доказів виступатиме слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, яким може надавати докази потерпілий (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України) і які самостійно вирішують питання про можливість використання як доказу інформації, отриманої від потерпілого. Як і сторону захисту, чинний КПК України наділив потерпілого правом витребувати та отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, висновків ревізій, актів перевірок (ч. 3 ст. 93 КПК України), проте видача цих документів і речей залишається на розгляд органу чи особи, до якої звертається потерпілий, тому ця норма є нечіткою.

Не можна оминати увагою особу слідчого судді. Ця фігура є абсолютно новою для кримінального провадження України. Здійснюючи функцію судового контролю, слідчий суддя вирішує питання про можливість проведення деяких слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, розглядає скарги на дії, рішення прокурора, слідчого, цим самим прямо впливаючи на процес збирання доказів. Говорячи про санкціонування слідчим суддею проведення певних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, його належним суб'єктом збирання доказів назвати не можна, оскільки він самостійно не займається цим, а лише оцінює надані йому дані й приймає рішення про необхідність проведення конкретної процесуальної дії; його участь в збиранні є опосередкованою. Проте, безумовно, слідчий суддя є належним суб'єктом збирання доказів під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу, оскільки законодавець дає йому право за власною ініціативою заслуховувати свідків чи досліджувати матеріали (ч. 4 ст. 193 КПК України), які він вважає необхідними. Отже, можна зробити висновок, що він буде належним суб'єктом збирання доказів у межах локального предмета доказування.

Належний суб'єкт збирання доказів є однією з гарантій їх допустимості. Належність конкретного суб'єкта в кримінальному провадженні визначається на законодавчому рівні. У деяких випадках вона зумовлена передбаченими в КПК України правилами, як, наприклад, підслідність, в інших – дорученнями уповноважених суб'єктів, які дають право здійснювати процесуальні дії, направлені на отримання доказів (для оперативних підрозділів). Незалежно від категорії суб'єктів, які займаються збиранням доказів у межах кримінального провадження, повинна бути дотримана процедура їх вилучення й закріплення відповідно до норм чинного законодавства. Вважаємо, законодавець повинен визначити конкретну схему збирання доказів стороною захисту й потерпілим, оскільки, незважаючи на те, що їм надано таку можливість законодавчо, ці норми щодо процесу отримання та закріплення таких доказів та обов'язків осіб, установ, організацій, підприємств та органів стосовно надання необхідних відомостей є досить нечіткими.

Література

1. Ляхова А.И. К вопросу об основных элементах процессуального доказывания / А.И. Ляхова // Актуальные проблемы реформирования правовой системы Российской Федерации : сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященной 125-летию Белгородского государственного университета (г. Белгород, 25–26 апреля 2002 г.). – Белгород : Изд-во БелГУ, 2002. – С. 61–63.

2. Степанов О.С. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.С. Степанов ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2007. – 19 с.

3. Кримінально-процесуальне право України : [підручник] / за заг. ред. Ю.П. Алєніна. – Х. : ТОВ «Одісей», 2009. – 816 с.

Анотація

Чернега І. Л. Належний суб'єкт збирання як гарантія допустимості доказів. – Стаття.

Статтю присвячено суб'єктам кримінального процесу, яких наділено правом збирати докази, особливостям їх діяльності, що впливають на допустимість зібраних доказів, а також дослідженню змін у цьому інституті відповідно до нового законодавства.

Ключові слова: докази, допустимість доказів, властивості доказів, суб'єкти кримінального процесу, належний суб'єкт.

Аннотация

Чернега И. Л. Надлежащий субъект собирания как гарантия допустимости доказательств. – Статья.

Статья посвящена субъектам уголовного процесса, которые наделены правом собирать доказательства, особенностям их деятельности, которые влияют на допустимость собранных доказательств, и исследованию изменений в данном институте в соответствии с новым законодательством.

Ключевые слова: доказательства, допустимость доказательств, свойства доказательств, субъекты уголовного процесса, надлежащий субъект.

Summary

Chernega I. L. Competent person of finding the proofs as a guarantee of its admissibility. – Article.

The article is devoted to subjects of criminal proceedings, which are entitled to collect proofs, the features of their activities that effect on the admissibility of collected proofs and the research of changes in the Institute in accordance with the new legislation.

Key words: proofs, admissibility of proofs, properties of proofs, subjects of criminal proceedings, proper subject.

УДК 343.98.06

Н. А. Жерж

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

Досить часто в слідчій практиці виникають ситуації, коли злочин вчинено в умовах неочевидності, що створює для слідчого низку проблем щодо побудови версій та організації самого процесу розслідування. Умисні вбивства є одними з найбільш тяжких злочинів проти життя особи, їх розслідування, порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями, вирізняється більшим ступенем складності, трудомісткості та відповідальності.

Нестабільність фінансово-економічної ситуації в державі, негативні процеси в соціально-економічній, політичній сферах призводять до різкого зниження життєвого рівня населення, соціального розшарування суспільства, збільшення кількості незайнятого населення.

Усі ці фактори не могли не вплинути на погіршення стану криміногенної ситуації в нашій державі. Через десоціалізацію великої частини населення значно